

SARNYAI CSABA MÁTÉ

KÉT KORSZAK, KÉT NÉZET AZ ERDÉLYI KATOLIKUS STÁTUSSAL SZEMBEN (CSORBA FERENC ÉS ONISIFOR GHIBU)*

BEVEZETÉS

A tanulmány célja, hogy bemutasson és értékelje egy dualizmus kori magyar és egy világháború utáni román szerző nézeteit, akik az Erdélyi Római Katolikus Státus létjogosultságát kétségbe vonták. Tették ezt más és más okból, de nem egyszer hasonló, illetve párhuzamba állítható érvekkel.

Fontosnak tartjuk, hogy az ellenzők által sokat hivatkozott szerzők felvetéseit is górcső alá vegyük. Csorba Ferenc gondolataira az impérium váltás után gyakorta hivatkoznak a Státust felszámolásának politikai folyamatát történelmi indokokkal is alá támasztani kívánó román politikai körök. A hungarofóbiájáról ismert Ghibu írásai pedig az ezredfordulón ismét napvilágot láttak nem kis áthallást generálva a jelenben. Ezért is érdekesnek és relevánsnak tartjuk a két szerző tárgyalását.

I. A DUALIZMUSKORI STÁTUSSAL SZEMBENI ÉRVELÉS FŐBB VONÁSAI

Az Erdélyi Római katolikus Státus létjogosultságát az impérium váltás után megkérdőjelező román szerzők egyik gyakori hivatkozási alapja Csorba Ferencnek¹ 1891-ben napvilágot látott *Az erdélyi katolikus autonómiáról*² című cikke.

A cikk születésének fő oka egy korabeli vita volt, mely az erdélyi katolikus középiskolák kapcsán robbant ki. Ennek fő kérdése az, hogy a Vallás és Közoktatásügyi

* A kutatásokat az Országos Tudományos és Kutatási Alap (OTKA) támogatta. Pályázat szám: PD 76004

¹ A jogász szerző (1862. Pest–1949. Budapest) a budapesti egyetem Jogi Karán szerezte képezését, s doktori fokozatát. Táblai tanácsjegyzőként működött, majd 1887-ben a Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumba került, ahol a törvényelőkészítő osztály vezetője, ezt követően pedig államtitkár lett. Eközben folyamatosan publikált. Néhány említésre méltó műve a példa kedvéért: *A közgazdaság alapfogalmai* (1887), *Az angol büntető eljárás* (1888), *Alapítványaink és a legfelső felügyeleti jog* (1889), *Obscurtio és cloture* (1903).

² Budapesti Szemle 1891. 337–368. o.

Minisztérium, avagy az Erdélyi Római Katolikus Státus³ gyakoroljon-e bizonyos jogokat felettük.

Az írás sorra veszi az Erdélyi Római Katolikus Státus történetét és a megírás pillanatában fennálló állapotát. A Státus történetének taglalásakor a szerző az 1866-os státusgyűlésből indul ki, ahol a szervezet – 1873-ra kikristályosodó – felépítését tárgyalták. Az itt egybegyűltek álláspontját Groisz Nándor választott jegyzőnek a katolikus autonómia történetére vonatkozó munkájából, valamint a gyűlés felterjesztéseiből szűri le.

E szerint az autonómia végső alapja és kiindulási pontja a Szentírás és a kánonjog; közvetlen jogalapja pedig az erdélyi fejedelmek hozta törvények, különösképp az 1653-as *Approbatae et compilatae constitutiones*, amely kimondta, hogy a katolikus a négy bevett vallás közé tartozik, és ugyanolyan önkormányzati jogok illetik meg, mint a másik hármat. Ezt I. Lipót 1691-ben kiadott hitlevele is megerősítette, akárcsak az Erdély és Magyarország unióját kimondó 1868-as törvénycikk.

Ezen jogalapok mellett a státusgyűlés még hivatkozott arra, hogy Erdélyben a katolikus világi hatalmasságok a múltban is gyakran tartottak egyházi ügyekben gyűlést, és gyakoroltak itt önkormányzati jogokat. Hivatkoztak még a Mária Terézia által szervezett *Catholica Commissióra*, amely testület a római katolikusok egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit volt hivatott intézni; és amely a státusgyűlés szerint nyilván a katolikus autonómia megóvására jött létre. Ugyan a *catholica commissio* hatáskörét II. József alaposan megnyirbálta, de az végül II. Lipót alatt visszanyerte a Mária Terézia által kialakított, eredeti formáját, és e formában egészen 1848-ig megmaradt; amikor is az autonómia egészen 1861-ig felfüggesztetett. 1866-ban a most tárgyalt státusgyűlés azért gyűlt össze, hogy az autonómiában eszközölendő szükséges változásokat megtárgyalja. Mindezek alapján a gyűlés felterjesztést intézett az uralkodóhoz, melyben kérték a *catholica commissio* megszüntetését; illetve hogy annak hatáskörébe tartozó minden ügyet az erdélyi katolikus státus és annak választott huszonnégy tagú bizottsága vegyen át, valamint a *commissio* egyházi és iskolai vagyona is e szervezet kezelésébe menjen át. Ezt Ferenc József engedélyezte is azzal a kikötéssel, hogy az a magyar kormány és az összes érdekelt fél egyetértésével megállapított módon, a legfelsőbb kegyúri és fő felügyeleti jogok csorbulása nélkül menjen végbe.

Ezen határozat kimondása után az erdélyi püspök, Fogarasy Mihály 1868 februárjában újabb státusgyűlést hívott össze, hogy a majdani szervezet pontos felépítésében megállapodjanak. Itt „a klerikális elemek túlsúlya miatt” az erdélyi püspök jelen-

³ Egyházmegyei önkormányzat, benne egyházi és világi tagok egyaránt megtalálhatók, formális vezetője a püspök. Hatásköre vita tárgyát képezte (egyházi vagyon és iskolák, vagy minden, ami nem a liturgia tárgya). „A Státus az erdélyi katolikus hívők összessége által választott egyházi és világi képviselők azon szervezete, mely a papokat az egyházmegyei vagyon egy részének kezelésében és a jelzett vagyonból fenntartott intézmények kormányzásában segíti.” Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene, Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság, Dicsőszentmárton, 1925, 376.

tős jogosítványokat kapott: ő lett a státus elnöke, a státus minden határozata csak az ő beleegyezésével volt érvényes, és különösen az iskolák ügyében élvezett nagy szabadságot. Az iskolákat illető minden hivatalos iratot hozzá kellett intézni és nem az igazgatótanácshoz, véleményét minden, az iskolákat érintő ügyben meg kellett hallgatni, határozata ellen pedig nem lehetett föllebbezni a főtanácshoz. Fontos tény az is, hogy a püspök ezen jogokat nem mint a státus tagja kapta, hanem attól függetlenül, hivatalánál fogva gyakorolhatta.

1868-tól 1873-ig nem tartottak új státusgyűlést, ez idő alatt a volt catholica commissio ügyeit egy úgynevezett ideiglenes katolikus bizottság intézte. 1873-ban a püspök új státusgyűlést hívott össze, ahol az 1867-es királyi határozatra hivatkozva megválasztották a 24 tagú bizottságot, és az ideiglenes bizottság ügyeit átvették. Ezután a gyűlés felterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben bejelentette az eljárást, és kérte a kincstári kezelés alatt álló közalapok átadását. A miniszter 1873 júniusában rendeleti úton jóváhagyta a szervezet működését, de a kért közalapokat nem adta ki; annál is inkább, mert ezekről az 1867-es határozat sem rendelkezik, valamint ezek eredetileg nem is álltak a catholica commissio kezelése alatt, tehát az annak hatáskörét átvevő bizottság sem rendelkezhetett velük, továbbá ezek országos jellegű alapítványok voltak, nem specifikusan erdélyiek. Ennek ellenére a státus ezekkel szabadon rendelkezett, azon indokkal, hogy ez az 1868-tól 1873-ig működő Ideiglenes Katolikus Bizottságnak is jogában állt; igaz, hogy az nem örök időkre kapta e jogosítványt, hanem, ahogy neve is mutatja, ideiglenesen.

A cikk írója pontról pontra igyekszik megcáfolni az egész erdélyi katolikus státus létjogosultságát, kezdve a jogalapként citált törvények és szokások szemrevételezésével és kritikájával, bőséges példaanyagot felhozva és a korabeli állapotok pellengérré állításával bevégezve. Úgy látja, hogy a státus eredetét és szervezetét homály feddi, hogy helytelenül hivatkoznak a státus „évszázados múltjára”, illetve hogy tisztázza, lehet-e az mintája egy lehetséges országos katolikus autonómiának. Utóbbi rögtön meg is cáfolja azzal, hogy egy ilyen országos autonómiába maga az erdélyi státus sem lenne beilleszthető.

A Szentírással és a kánonjoggal nem foglalkozik, mindössze ironikusan megjegyzi, hogy nyilván sem Szent Pál, sem a tridenti zsinat nem merengett sem a leendő erdélyi viszonyokon, sem a különböző országos közalapok kezelésének módján.

Ami viszont az erdélyi fejedelmek alatt hozott törvényeket illeti, azt már figyelmesen górcső alá veszi. Kimondja, hogy a protestantizmus védőbástyájaként ismert Erdélyben, melynek különállását ugyanazon az 1556. évi kolozsvári országgyűlésen mondták ki, amely gyűlés elkobozta az erdélyi püspökség és káptalanok javait, nemigen születhetett a katolicizmusnak privilegizált helyzetet biztosító törvény. Igaz ez a már említett 1653-as Approbatae-ra is, mert az mindössze azt mondja ki, hogy az egyházi ügyekben az egyháziak gyűlésén, míg a világiakban a világiak gyűlésén, a politikai hatóságok vezetőinek és a kegyuraknak a hozzájárulásával szülessen döntés,

és ez is csak helyi szinten működött. Úgy látja tehát, hogy ez a törvény nem biztosított a katolikusoknak semmiféle autonómiát.

Ezek után a szerző az *Erdélyi egyháztörténeti adatok* című munkából példákat hoz arra nézve, hogy a XVI–XVII. században Székelyföldön pontosan hogyan is működött a világiaknak az egyházi ügyekre történő befolyása, és megállapítja, hogy az egyháziak és világiak közös önkormányzata tisztán csak a helyi autonómia jellegével bírt. A szervezet nem az egyházi, hanem a világi politikai közigazgatással függött össze, és hogy gyakorolt jogai nem állami vagy egyházi jellegűek, hanem magánjogiak, egész pontosan a kegyúri jogkör részének tekinthetők. E jogok lényeges része Magyarországon is érvényben volt, mindössze itt másként nyilvánultak meg mint a jelentős más kiváltságokkal is bíró székelyek közt.

Annyit a szerző is elismer, hogy Erdélyben a különállás korában a világiaknak nagyobb beleszólásuk volt egyházi ügyekbe, mint például a királyi Magyarországon; de ennek oka nem valamiféle külön fejedelmi jóindulat vagy privilégium volt, hanem ellenkezőleg, azért volt erre szükség, mert miután száműzték innen a katolikus püspököt, a híveknek maguknak kellett gondoskodniuk az egyházi élet zökkenőmentes folyásáról.

Ami az emlegetett katolikus gyűléseket illeti, azzal kapcsolatban felhossa a szerző, hogy nem csak a katolikusok, hanem minden bevett felekezet tartott külön tanácskozásokat annak idején az erdélyi országgyűléseket megelőzően. Igaz ugyan, hogy a katolikus vezetők gyakran az országgyűlésektől függetlenül is összeültek tanácskozni, de ezeket a rendszertelenül tartott, semmiféle egyházi vagy állami jogforráson nem alapuló, se megállapított szervezettel, se határozott ügykörrel nem rendelkező gyűléseket aligha lehet autonómiának nevezni. Így van ez még akkor is, ha bizonyos magánjogi alapokon nyugvó megegyezéseket mind az állammal, mind az egyházzal kötöttek. Nem lehet hivatkozni ezen „szervezetre” továbbá azért sem, mert a korabeli katolikus státus a szervezet által gyakorolt valódi jogokkal nem is kívánt élni.

Hátravan még a Mária Terézia által alapított *Catholica Commissio*, melynek viszont teljes hatáskörére igényt tartott a státus, nemkülönben a *Commissio* felügyelete alatt állt országos közalapok és az abból fenntartott iskolák irányítására. Azonban a tanulmány írásakor a katolikus státus által kezelt közalapok egyike sem létezett Mária Terézia uralkodásának korában, ezek mind későbbi alapításúak. Az emlegetett *commissio* sem a katolikus önkormányzat megóvására jött létre, hanem a jezsuita rend feloszlatása után keletkezett ún. Lusitán-alap jövedelmeinek felhasználása céljából. Mi több, az eredetileg három taggal létrejött testület tagjai közül csak egy – a püspök – volt egyházi ember, a másik kettő a mindenkori kormányzó és a királyi kincstárnok. A később a jezsuita rend vagyonából alapított közalapok kincstári kezelés alá estek, jövedelmükkel azonban (elszámolási kötelezettség mellett) a *Commissio* rendelkezett. II. József alatt a *Commissio* látszatönállóságát is elvesztette, teljesen alárendelődött az erdélyi kormányzásoknak. II. Lipót uralkodása alatt, 1792-ben született ugyan egy törvény, mely szerint a katolikusok, a király felügyelete és

felsőjogainak sérülése nélkül, maguk intézhetik egyházi alapítványi és iskolai ügyeket, azonban még ez sem lehet alapja a státus által igényelt teljes szabadságnak.

Különösen alaptalannak találja a szerző a püspöknek az iskolák dolgában gyakorolt már említett nagyfokú szabadságát. Igaz ugyan, hogy a katolikus iskolák ügyei (II. József uralkodásának idejét leszámítva) a *Catholica Commissio* hatáskörébe tartoztak, valamint hogy már a jezsuiták idején, de főleg kiűzésük után, a főigazgatói teendőket mindig a püspök végeztet, gyakran külön kinevezés nélkül. Ám: csak három konkrét eset ismert, amikor a püspök főigazgatói kinevezést kapott, és ennek mindenkor praktikus indokai voltak (általában az, hogy a püspök egyébként is körutat tartozik tenni egyházmegyéjében, és így az itt található katolikus iskolák főigazgatói minőségben való meglátogatása nem igényel a kormány részéről külön költségeket), és a három közül egyszer külön feltüntették a megbízás ideiglenes jellegét.

A vitatott közalapok tekintetében az író azon az állásponton van, hogy azok jog szerint a vallás-, és közoktatásügyi minisztériumhoz, mint a főkegyúri jog végrehajtó szervéhez tartoznának, ám ez 1891-ben mindössze az alapok kiadásainak és bevételeinek könyvelésében, valamint az éves költségvetés jóváhagyásában nyilvánul meg.

A tanulmány végén a szerző hangot ad saját véleményének. E szerint az erdélyi katolikus státust jog szerint nem illetné meg autonómia, legfeljebb az egykori *Catholica Commissio* által kezelt ügyekben való eljárás, és az is csak a kormány felügyeletével. Ám a szerző ennek ellenére maga sem kívánja a szervezet felosztatását, mert úgy véli, a vallási és etnikai szempontból igen heterogén Erdélyben szükség van egy olyan szervezetre, mely a katolikus egyházi és világi hívek közt az együvé tartozás érzését elmélyíti. Ám ez alól szerinte kivételt *kell* képeznie az iskolaügynek, ugyanis itt az „állami és nemzeti érdek” az előbbre való; és túrhetetlen, hogy miután az 1883. évi középiskolai törvény tisztázta az ország összes jogi állását, ebből az erdélyi középiskolák kimaradtak.

Az ideális megoldás a szerző szerint az lenne, hogy a Státus számára az iskolákkal kapcsolatban szélesebb jogkört kellene biztosítani, mint például a városi középiskolák fenntartóinak, de semmiképpen sem akkorát, mint amit a tanulmány születésekor bírtak.

2. A STÁTUS LÉTÉNEK MEGKÉRDŐJELEZÉSE AZ IMPÉRIUMVÁLTÁS UTÁN

A román uralom alá került magyar katolikusok egyházi kérdéseit csak a Szentszékkal egyetértésben lehetett békés módon megoldani, hiszen ennek elmaradása esetén a román kormány kitette volna magát az egyház- és vallásellenesség vádjának,⁴ ami a Szentszék országok feletti erkölcsi tekintélye miatt meglehetősen kellemetlen lett volna. Ezért hosszas, közel nyolc évig húzódó, tárgyalások folytak a román kormány

⁴ Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919–1924. Attraktor Kiadó, 2012 Máriabesnyő 47–50.

és a Szentszék között.⁵ Ezek során hitegetéssel kieszközöltek egy olyan egyezmény tervezetet, majd utóbb egyezményt, amely a magyar katolikusok szemszögéből számos, sérelmes kitévelt tartalmazott.⁶ Példaként a román kormány be nem váltott, mert aligha beváltani kívánt, ígéreteire csak azt említjük, hogy a román ortodoxok át fognak térni a római katolikus vallásra.⁷

Sokat elárulnak a román államhatalomnak a tárgyalások során kitűzött céljairól és módszereiről, annak a Raimund Netzhammer bukaresti római katolikus érseknek a szavai, aki utóbb épp bukaresti nyomásra volt kénytelen lemondani. A vele szemben felhozott vád az volt, hogy túl keményen védte a katolikus érdekeket a román nemzeti érdekekkel szemben a megbeszélések kezdetén. Ő így fogalmazott:

„A győzelem friss mámorában íródtak le a Szentszéknek Romániával való konkordátum-tervezetei, amelyeknek éle a Romániához került magyarság ellen volt fordítva, nevezetesen a nagyváradi és szatmári két magyar püspökség megsemmisítésére. Rómában gyanakvóan és vádlón tekintettek mindenkire, aki a görögkeleti románok áttérésére vonatkozó szép reménység megvalósulásában kételkedett.”⁸

A Szentszékkel végül 1927-ben aláírt, 1929-ben becikkelyezett, Konkordátumban az erdélyi és az új államhatár menti püspökségeket az eredeti román állami szándéknak megfelelően, a bukaresti római katolikus érsek fennhatósága alá rendelték. Ellentételezéseként a Vatikán nem szüntette meg a váradi és csanádi (temesvári) egyházmegyéket. Az előbbit azonban egybeolvasztotta a szatmárral és engedélyezte az ötödik román görög katolikus püspökség felállítását. Így a görög és római katolikus püspökökből alakult tanácsban a román (görög-katolikus) püspökök kerültek többségbe. A magyar katolikusok birtokában levő állampapírokból ún. Patrimonium Sacrumot szerveztek, amelyet a konkordátum szerint a görög és római katolikusok közösen kezeltek. Így a magyar vagyon fölött is a román egyházi vezetőknek lett döntési joga.⁹

A konkordátumban elért eredményekkel egyes román politikai körök még így is elégedetlenek voltak.

⁵ Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 89–99.

⁶ Sarnyai Csaba Máté: Az erdélyi katolikusság „kiáltó szava” a pápához (1921). A román konkordátum-javaslat és az erdélyi hívek reagálása. In: Székelyföld 2009. szeptember. 13. évfolyam 9. szám p. 89–99.

⁷ Jakabfi Elemér: A konkordátum és a nemzetkisebbségek. In: Magyar Kisebbség 1931. január 16. X. évfolyam 2. szám. p. 49–52.

⁸ A cikk a 'Schönere Zukunft' című katolikus egyházi folyóirat 1928. április 8-i számában jelent meg. Ld. Jancsó Benedek: A katolikus egyház helyzetet Romániában. In: Magyar Szemle 1928. szeptember IV. kötet 1. szám. p. 59–64. 59.

⁹ Sas Péter: A Vatikán és Románia államközi megállapodásai a két világháború között. in: Egyháztörténeti Szemle 2003/1. 80–89.

A megállapodás ugyanakkor nem rendezte az Erdélyi Római Katolikus Státus, az autonómia működésének kérdését. A IX. cikkely ugyanis felsorolja azokat az egyházi szerveket, amelyeknek jogi személyiségük van, ezek között azonban nem említi a Státust. Pontosabban fogalmazva a Konkordátum szövege a Státust csak közvetve sorolta fel „a többi kánonilag és törvényesen megalakult szervezetek” kifejezése formájában.

Az ellenzők, élükön Onisifor Ghibu¹⁰ magyarellenes kolozsvári professzorral, azt állították, hogy a Status szentszéki elismerése nem történt meg. Ennek a nyomásnak a hatása alatt a román külügyminiszter Dolci bukaresti pápai nunciustól nyilatkozatot kért és kapott, amely szerint „a katolikus egyház a 9. szakaszban felsorolt szervezeteken kívül nem gyakorolhat jogi személyiséget.”¹¹ Azaz más szóval a Státus nem minősült jogi személynek. Az intézmény létét is fenyegető támadások így tovább erősödtek. Ennek leglátványosabb formája, hogy 1931. április 30-án a román vallásügyi minisztérium a Status ügyének kivizsgálására Ghibu elnöklete alatt „történelmi jogi” bizottságot nevezett ki. A bizottság tagjai nem annyira új történelmi és jogi érvek összegyűjtésére, mint a Status elleni propaganda terjesztésére törekedtek. Eszköztára bár bőséges, 13 pontos, de mégis az évek során semmit sem változik, egysíkú és kiszámítható lesz, de egyszerűsége révén követőkre talál.¹²

A román szerző támadásai során az autonómia fogalmát kettős értelemben használja. Egyrészt a történelmi magyar egyházak és oktatási intézmények autonómiáját érti alatta, másrészt az erdélyi római katolikusok önkormányzati szervezetét. Érdekes kettősséget lehet felfedezni a Státussal kapcsolatos nézeteiben 1918 előtt, a magyar fennhatóság, és 1918 után, a román uralom idején. A világháború vége előtt még elismerte a Státus létét, sőt, egyenesen az ortodoxiától származtatta eredetét, míg utóbb tagadta, hogy bármiféle valós jogalapja lenne. Ezzel összefüggésben meg kell említeni, hogy támadásainak két szintje volt: gyakorlati és ideológiai. A gyakorlati célja mindenekelőtt az volt, hogy intézményi szinten visszaszorítsa a történelmi magyar egyházakat. Ennek egyik eszköze volt a telekkönyvekben rögzített tulajdonviszonyok hitelességének megkérdőjelezése. Mindezt azzal az ideológiai prekoncep-

¹⁰ Balázs Sándor: Onisifor Ghibu – álarc nélkül Kolozsvár 2005. 129–147.

¹¹ Bíró Sándor: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. 324. o.

¹² Scheffler János: *Az „Erdélyi Katolikus Státus” küzdelmes húsz éve* in: Magyar Szemle 1941. 5. szám. 299–310.o., 303.; A vizsgálat kapcsán december 21-én a kolozsvári ügyész megidézte a Státus titkárát és könyvelőjét. Az ajtónálló, majd egy gépirónó tolmácsolása mellett hallgatták ki őket. A szervezet múltbeli elismertségével kapcsolatban tettek fel nekik kérdéseket, Mária Terézia diplomájára és egyéb olyan ügyekre vonatkozólag, amikről nem rendelkeztek beható ismeretekkel. Gyár-fás, mikor erről tudomást szerzett, felkereste az ügyészt, hogy felajánlja, ő, mint illetékes, válaszol a kérdésre, és hogy megtudja, „valamilyen büntügyi eljárás van folyamatban? Azt válaszolta, hogy az államtitok.” Ez volt az egyedüli válasz, amit kapott. Ez után nagyon megdöbbenette, hogy egy román képviselő a már megszületett vádiratból idézett az övét megelőző felszólalásban. in: *Az Erdélyi Katolikus Státus a Szenátus előtt* Cluj, 1932, 13.

cióval erősítette meg, hogy az erdélyi magyar katolikusok legfőképpen a többi felekezeti kisebbség, különös tekintettel az ortodox románság, elnyomására hozták létre és használták fel az évszázadok során a Státus-t.

A román kormány eközben külön tárgyalásokat folytatott a Státus kapcsán a Szentszékkal. Ezeket a tárgyalásokat azért kezdeményezte, mert a román képviselőház jogi bizottsága szerint a kisebbségi szerződés alapján a Státust védők jogosan érvelhetnek, és ha igényeiket a Szentszék támogatja, akkor az nem tenne jót a kormányzat és az ország nemzetközi tekintélyének. Ezért azt javasolták, hogy a Status ügyét Rómával egyeztetve kell „megoldani”. Mert akkor a katolikus magyarság a Szentszék által támogatott döntésbe kénytelen lenne belenyugodni és az említett nemzetközi presztízs sem szenvedne csorbát. Ezek alapján kezdeményezte az ügy kapcsán a kormány a tárgyalásokat a Szentszékkal 1932 elején.

Az előzetes bukaresti megbeszéléseken a román vezetés a következő célokat tűzte ki: a Státus neve változzon meg, ne legyen jogi személy, a Státus vagyonának kezelése, illetve ellenőrzése a bukaresti érsek irányítása alatt a római és görög katolikus püspökökkel közösen történjék, és csupán a gyulafehérvári római katolikus püspök melletti tanácsadó testületként működhessen.¹³

Az egyeztetéseken a Status képviselői, Balázs András és Gyárfás Elemér, a fentiek közül leginkább a vagyon kezelésére vonatkozó állami szándékokat utasították el. A román külügyminiszter, Valerian Popescu, végig azt követelte, hogy a Státus vagyonát úgy tekintsék, mint olyan „katolikus vagyont”, ami nem csak a római, hanem görög katolikusoké is. A megegyezés alapja az lett, hogy Suciú a görög katolikus érsek hivatalos nyilatkozatban kinyilvánította, hogy nem tart igényt erre a vagyonra.¹⁴

A megegyezés tervezetében a román kormány képviselői a bukaresti pontokon túl azt is követelték, hogy a kolozsvári egyetem melletti magyar katolikus templomot, amely a Státus kezelésében volt, adják át a román görög katolikusoknak. Ennek kapcsán a Státus jelenlévő képviselői csak abba egyeztek bele, hogy vasárnap és ünnepeken 11 órakor román görög katolikus pap tartson ott román nyelvű misét. A tárgyalások eredményeként 1932. május 30-án született ún. Accord (Római Egyezmény)¹⁵ értelmében az erdélyi Római Katolikus Státus megszűnt, és helyét a gyulafehérvári római katolikus püspökség Egyházmegyei Tanácsa foglalta el, amely így már nem minősült külön álló jogi személynek. Vagyonra a gyulafehérvári egyházmegye kezelésébe került, jövedelmét vallásos, iskolai és nevelési célokra kellett ugyan felhasználni, de a bukaresti érsek felügyelete és a román állam ellenőrzése mellett.

¹³ Bíró, 325.

¹⁴ Sas, Péter: Az erdélyi Római Katolikus Státus in. Egyháztörténeti Szemle: 2002/2. 66–73.

¹⁵ Magát a dokumentumot a román törvényhozás nem cikkelyezte be. Csúpan miniszteri rendeletként tették közzé a hivatalos lapban (Monitorul Oficial 1932. aug. 3. 180. szám.) Lásd. Nagy, Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T, Erdélyi Tudományos Intézet. Kolozsvár, 1944. 103.

ÖSSZEZÉS

A kiinduló problémánk – Bochkor Mihályt idézve:

„Az erdélyi katolikus autonómia eredetét homály borítja. ... Pedig ezen intézményben a tudomány egy, a sajátos magyar érdekeket messze túlhaladó érdekű és értékű alkotással áll szemben. A világegyház hierarchikus szervezetében ezen autonómia útján a világi hívek olyan jogálláshoz jutottak, amely az egész egyházban páratlanul áll. Az erdélyi kat. önkormányzatnak egyetemes jelentőséget annak egy egész egyházmezgyére, sőt egész országra kiterjedő szervezete és hatásköre adott s ad ... »¹⁶

Azt a fenti elemzés tükrében szükséges leszögezni azonban, hogy a mai kor elvárásainak megfelelő, egzakt magyarázat erre a helyzetre nem adható. A felvetett konkrét kérdés és a többi ehhez kapcsolódó probléma közös gyökere elsősorban a Státus léteének jogi alapja és az egyházi vagyon tulajdonjogának értelmezése.

Más szóval az elsőként tárgyalt dualizmuskori érvelést az egyházpolitikai küzdelmek ellenhatásaként – formailag az előző mozgalom folytatásának szándékával – újraindult katolikus-autonómia törekvések felől érdemes vizsgálni¹⁷. Ezt a „reakció-jelleg” jól demonstrálja a katolikus autonómia korabeli konzervatív egyházas szemléletű megközelítését összegző prominens egyházi író, Aschenbrier Antal 1893-ban¹⁸. Az autonómia funkciója csak az lehet, hogy az uralkodó a főkegyúri jogából fakadó és eddig a minisztérium által gyakorolt kompetenciákat – nevezetesen az egyházi javadalmak betöltését, az egyházi és iskolai vagyon kezelését és rendezését, valamint a katolikus iskolák igazgatását – egy katolikus egyháziakból és világiakból alakítandó szervezet által gyakoroltatja. Ezek az autonómiai-szervezetek nem őket eleve megillető jogon, hanem a főkegyúr és a püspökök megbízása alapján, azaz „*nem jure proprio, hanem jure delegato*” működnek. Ennek bizonyos mértékig mintája lehetne az egyedül az erdélyi egyházmezgyében működő autonómia szervezet, a Státus. A korábban említett hatásköröket és jogosítványokat az állam nem szívesen engedné át az egyháznak. Ugyanakkor a szabadelvű jogi gondolkodásban a teljes Erdéllyel való unió nélkülözhetetlen része az azonos egyházi szervezeti működés, amelybe a Státus, mint széles kompetenciájú, befolyásos intézmény megmaradása nem fér bele.

Az ellenzők történeti, koncepcionális és jogi „kétségeinek” fő oka ebben kereendő. Csorba Ferenc egy konkrét konfliktusra is hivatkozik, amely az erdélyi katolikus középiskolák kapcsán robbant ki. Ennek kulcs kérdése az volt, hogy a Vallás és Közoktatási Minisztérium, avagy az Erdélyi Római Katolikus Státus gyakoroljon-e bizonyos jogokat felettük.

¹⁶ Bochkor, Mihály: Az Erdélyi Katolikus Autonómia, Kolozsvár 1911, 5.

¹⁷ Erről részletesebben: Hanuy Ferenc dr.: Hetvenéves küzdelem az autonómiáért. Budapest, 1918. 30–38. és Csorba, László: A vallás alap jogi természete Budapest 1999. 179–201.

¹⁸ Aschenbrier Antal: A katolikus egyház autonómiájáról Magyarországon Budapest, 1893. 46.

A szabadelvű felfogás egyik kiindulópontja az, hogy a hatalom és a törvények eredője a kezdeti időktől fogva nem a király személye önmagában, hanem a rendi értelemben vett „ország”, azaz a rendi diéta, amelynek teljeskörű jogutódja a népképviseleti országgyűlés. Ezzel csupán a rendi felfogást viszik tovább a liberálisok. Ezt az elképzelést talán legtömörebben éppen Deák Ferenc foglalta össze 1834. augusztus 27-i felszólalásában, amikor megjegyezte, hogy a nemzet minden jogok forrása, így az ad jogokat a királynak. Ez vonatkozik a főkegyúri jog gyakorlására is. Azaz az utóbb létrejövő népképviseleti országgyűlésnek felelős miniszter ellenjegyzése, azaz a politika komoly befolyása nélkül egyházi méltóságra nehezen volt valaki jelölhető. Ez a jelzett korszakban egyértelműen jelen volt és az egyházpolitikai harc során a politika oldaláról tovább erősödött. Az autonómia-mozgalom újabb hulláma pedig kifejezetten törekedett arra, hogy a főkegyúri jog gyakorlása kapcsán egyházra vonatkozó kormányzati jogköröknek a létrehozandó autonómia-szervezet gyakorolja. Ennek megint csak egyfajta történetileg megalapozott hivatkozási alapja lehetett az Erdélyben működő Státus. Ez és az egységesítő, központosító állami szándék indokolhatta talán leginkább a Státussal szembeni szabadelvű ellenérveket.

Az az egyházi vagyon tulajdonjogával kapcsolatos problémák értelmezése kapcsán a szemlélet a klerus és az egyházat képviselő intézmények részéről lényegében változatlan.¹⁹ Szerintük ez szerzés és bírás tekintetében a nemesi birtokkal teljesen megegyező jogi természetű magántulajdon. Azaz érdekéért járó adományként vagy szerzeményi úton jutott a kezére és örök, elidegeníthetetlen módon birtokolják azt. Az egyházak és a nemesek egyazon nemesi kiváltságok birtokosai.

A reformkorban kialakult liberális érvelés, amely a dualizmus korában is tovább él, az egyházi vagyon tulajdonjogát tekintve is abból indul ki, hogy a papság kulturális és vallási feladatokat ellátó államhivatalnoki kar volt. Az államhivatalnok az állam által meghatározott funkció ellátásáért kapta a fizetést, ami az adott korban nem pénz, hanem birtokadomány volt. A liberálisok célja az állam és az egyház szétválasztása. Így a deszakralizált államban az azonos nézetet vallók magánegyesületeként értelmezett egyházak tisztségviselői az általuk betöltött funkciók állami kézbe vétele után tovább már nem jogosultak a fizetségként kapott vagyon használatára. A tulajdonsértés vádját úgy cáfolja meg ez a gondolatsor, hogy a fentiek szerint az egyház vagyona soha nem is volt az egyházé, így az nem volt annak tulajdonosa, csak birtokosa. A tulajdonos végig az állam maradt. Így tehát nem igényelhető utána kárpótlás sem.

A fentiek jogosságát igyekeztek történetileg is alátámasztani. Visszatekintésük során a feudális jogtörténeti tényeket polgári jogelvek szerint reinterpreterálták.

A klerikális és a liberális elképzelés közti különbség gyökere a feudális és a polgári tulajdonfelfogás közti lényegi különbség. A feudális megközelítésben a lényeges a

¹⁹ Az elemzés során főként Csorba, László: A szekularizáció kérdése a reformkori országgyűléseken. in: Világosság 1979. 603–610. és Csorba László: A vallás alap jogi természete Budapest 1999. 29–44.o. című írásait használtuk.

tényleges birtoklás, amelynek idővel jogkeletkeztető hatása van. Így válhatott az ideiglenes beneficium örökölhető feudummá. Ezenfelül az egyházra még a visszaháramlási jog – a jus fiscalitatis – sem volt érvényes, mert csak a megadómányozott egyházi személy veszhette el adományát, de az továbbra is az egyház kezén maradt. A polgári tulajdonfogalom rendelkezés-centrikus. A liberális reformerek a törvényhozása által a rendelkezési jogot gyakorló nemzetet tekintették az egyházi vagyon valós tulajdonosának. Ebből kiindulva értelmezheték úgy, hogy a feudális adományozásban kapott birtok az egyháznak mint államhivatalnak szóló fizetés és költségterítés, amivel a nemzet rendelkezik.

Az utóbb említett érvelést értelmezi újra már az impériumváltás után Kosutány Ignác: „A magyar katolikus egyházi vagyon tulajdona és tulajdonjoga *a mi modern jogi fogalmaink és felfogásunk kategóriáiba bele nem illeszthető*. [...] Nagyban különbözik mindattól, amit a modern jogász tulajdon, tulajdonjog és birtok fogalma alatt ismer. [...] Mai fogalmaink szerint *a magyar katolikus egyházi vagyon jogi fogalma nem konstruálható*. Maradványa az egy régi és ma már letűnt időnek, amidőn azok a tényezők, amelyek a mai jogéletnek alaptényezői [...] még nem léteztek, vagy a fejlettségnek alacsony fokán állottak. Ellenben létezett olyan [...] mely ma már nem létezik. [...] A magyar egyházi vagyon csak részben tartozott és tartozik a magánjog keretébe, nagyrésze pedig átnyúlik a magyar államjog területére. Magánjog és államjog pedig egymással olyan összefüggésben állanak [...] ami minden modern meghatározást lehetetlenné tesz. Ez az oka annak, hogy a magyar egyházi vagyon tulajdonjogának alanyát adni *a mai jognézet mellett nem lehet*. Az egyházi vagyon fogalma egy történeti fogalom.”²⁰ Érdemes mindezt szem előtt tartani. Azoknak, akik a Státus felszámolásán igen sokat fáradoztak, ezen alapok vagyonának megszerzése volt az elsődleges céljuk. A cél érdekében pedig igyekeztek összemosni a Státus és az alapok keletkezése idején létező jogértelmezést a saját korukéval. Egy ilyen összemosás pedig „a tudománnyal való visszaélés”, annak „erőszakolása” és téves magyarázatokra ad lehetőséget.²¹

A fent említett mindkét dimenzióhoz kapcsolhatóak, ugyanakkor célzatosan leegyszerűsítőek Onisifor Ghibu legfőbb érvei a Státus mielőbbi és teljes felszámolásának érdekében. Nikolai Jorga miniszterelnökhöz írott egyik előterjesztésében ugyanis világosan megfogalmazza az erdélyi katolikus autonómia elleni argumentációjának valódi célját, s az általa vezetett bizottság igazi feladatát is egyben:

„Mivel a Státusnak nincsen törvényes és kanonikus alakja, és mivel a román államra nézve kimondhatatlanul veszedelmes szervezetnek bizonyult azonnal fel kell oszlatni és azokat a vagyonokat, amelyeket jogtalanul kezelt, az államnak kell átvennie és az állam adja át a bírásukra jogosult tényezőknek, elsősorban a kolozsvári

²⁰ Kosutány, Ignác: A római katolikus egyház Erdélyben. Cluj, 1924. 21–22.

²¹ uo.

*egyetemnek. Mivel pedig a Status jogilag nem létező alany, az állam azt minden formalitás nélkül, egyszerű rendelettel megteheti.*²²

Ezekhez társul még az az érv, hogy a Státus állam az államban, hiszen bevételeit az államtól kapta, de ez a vagyon már a román államnak, mint jogutódnak jár.

²² Bíró, 325.o.

Two Eras, Two Views Opposing the Catholic Status in Transylvania

The aim of the study is to present and evaluate the views of two Hungarian authors, one from the era of Dualism and one from the post-WWI era, who questioned the legitimacy of the Roman Catholic Status in Transylvania. Their reasons were different, but oftentimes their arguments were similar or can be viewed as parallel.

We find it important to examine certain notions that are frequently referred to by those opposing the Status.

After the transition of Imperium, Romanian political circles wishing to support the elimination of the Status with historical reasons often referred to Ferenc Csorba's ideas. The writings Ghibu, a known Hungarophobe, were published again at the turn of the millennium, generating present resonances as well. This is why we consider the discussion of the two authors interesting and relevant.